

І. І. Осадченко

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

МЕТОДОЛОГІЯ ЗАГАЛЬНОНАУКОВОГО ТА КОНКРЕТНОНАУКОВОГО РІВНІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИДАКТИЧНИХ УМОВ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ СИТУАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВНЗ

У статті на підставі аналізу наукових джерел охарактеризовано, визначено послідовність та взаємозв'язок методологічних підходів загальнонаукового та конкретнонаукового рівнів із зосередженням уваги на дидактичних умовах ефективного застосування технології ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів як ключових щодо досліджень у галузі дидактики вищої школи педагогічного спрямування.

Ключові слова: методологія педагогічних досліджень, дидактика вищої школи, технологія ситуаційного навчання, рівні методології.

Постановка проблеми. Як педагогіка вищої школи в цілому, на думку В. Загвязинського [4, 11], так і кожне окреме педагогічне дослідження повинні мати три основні складники, які функціонують у тісному зв'язку між собою:

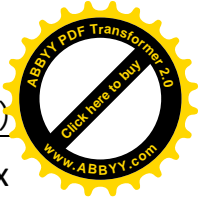
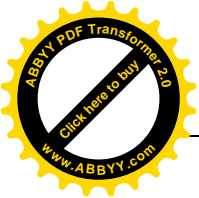
- методологічні основи (вихідні положення і методологічний апарат дослідження);
- педагогічну теорію (наукові факти, ідеї, гіпотези, закони, у нашому випадку – дидактичного характеру);
- прикладну частину (принципи, рекомендації, виражені у вигляді конкретних вказівок до практичної діяльності згідно з визначеними теоретичними положеннями).

Отже, обов'язковим етапом дидактичного дослідження має стати визначення його методологічної основи.

У працях О. Антонової, О. Дубасенюк, В. Загвязинського [3, 9–10; 4, 43–56] визначені такі рівні методології педагогіки вищої школи:

1. Загальнонаукова методологія (досягнення інших людинознавчих наук), яка використовує загальнонаукові принципи, форми, підходи до відображення дійсності: закони логіки, психологічні закономірності тощо; співвідношення змістових і формалізованих, якісних і кількісних елементів дослідження; взаємозв'язок між нормативом і творчістю.

2. Конкретнонаукова методологія (досягнення самої педагогічної науки) – фонд знань про сутність основних педагогічних процесів і явищ, які відображені у загальнопедагогічних законах і закономірностях.

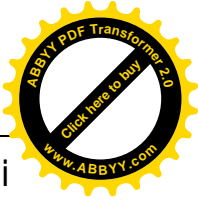
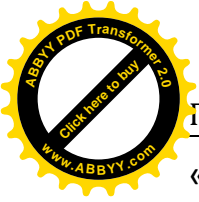
3. Дисциплінарна методологія (результати дослідження в окремих галузях педагогічної науки, у нашому випадку – у галузі дидактики вищої школи) – закономірності навчання та виховання, розвитку особистості; інтерпретації результатів дослідження та їх уведення у теорію; уведення результатів дослідження у практику, оптимальність педагогічних рекомендацій тощо.

Кожен рівень методології представлений певними науковими підходами. Власне дидактика «пропонує загальні наукові підходи та принципи, дає поняття про можливості та обмеження кожного методу, методичної системи, технології» [4, 14–15]. Отже, досліджуючи процес навчання у вищій школі, маємо обрати сутнісні підходи («сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь» [2, 969]; «основний стратегічний напрям системи освіти, навчання» [4, 16]) для цілеспрямованості наукового пошуку. Причому кожен рівень методології, за словами науковців, представлений окремими підходами, які не є стабільними щодо певного рівня, адже методологія педагогічного процесу не може залишатися без змін, а її конкретизація буде пов'язана зі стилем модернізації форми.

Аналіз актуальних досліджень. Методологічні підходи охарактеризовані або використані у працях А. Андрєєва, Л. Бурман, В. Головенкіна, О. Дубасенюк, В. Загвязинського, Л. Колток, С. Корнієнка, В. Кудіна, В. Кудіної, В. Лозової, І. Малафіїка, Н. Олеховича, С. Перевалова, О. Пехоти, І. Підласого, Г. Селевка, М. Скаткіна, С. Смірнова, М. Соловей, Є. Спіцина, Ю. Фокіна, В. Чайки, В. Шахова. Проте у жодному з досліджень наукові підходи не систематизовані щодо рівнів методології, не складено їх ієрархію.

Мета статті – на підставі аналізу наукових джерел охарактеризувати, визначити послідовність та взаємозв'язок методологічних підходів загальнонаукового та конкретнонаукового рівнів, виокремлюючи ключові щодо предмета нашого дослідження дидактичні умови ефективного застосування технології ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу. Характеристику наукових підходів указаних методологічних рівнів будемо здійснювати, пояснюючи бачення визначеної нами потреби, їх послідовності, зважаючи на той факт, що

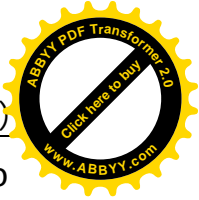
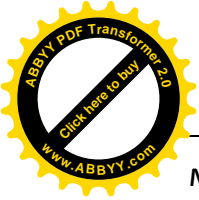
«типологія методологічних підходів як в цілому в педагогіці, так і в галузі обґрунтування базової педагогічної освіти залишається поки остаточно не сформованою» [11, 49–50].

Кожен науковий підхід будемо розглядати водночас на двох рівнях: зовнішньому – теоретичному (щодо дидактики як науки) та внутрішньому – практичному (щодо організації процесу навчання). На основі кожного з підходів формулюватимемо теоретичні та практичні завдання подальших етапів нашого дослідження.

У контексті нашого дослідження рівень загальнонаукової методології представлений, як уважаємо, історичним та парадигмальним підходами, що вимагає єдності історії та теорії науки і практики, генетичних і структурних зв'язків у розвитку теорії науки, історичних і сучасних методів наукового дослідження. Застосування такого підходу дає змогу встановити походження і первісну семантику ключових понять, що переважно входять до наукового тезауруса шляхом запозичень багатьма мовами народів світу [5, 8]. Тобто з допомогою історичного підходу, насамперед, повинні визначити автентичність ключових понять дослідження, зокрема таких, як «дидактична система», «технологія освіти», «педагогічна технологія», «технологія навчання» тощо, розкриваючи генезу обраної проблеми та дотримуючись принципу теоретичної єдності вживання педагогічних термінів.

Зміна історичних епох означає одночасно зміну методологічних парадигм, стилю мислення, що проявляється у всіх структурних моментах методології, у її функціях, у локальних трансформаціях і мутаціях методологічного змісту навчання. Тому у працях сучасних педагогів обґрунтована необхідність застосування парадигмального підходу, який відображає в освіті відношення цінностей культури і цінностей цивілізації, особистості і соціуму; бінарні опозиції, які проглядаються в інваріантних компонентах педагогічного процесу: цілях, змісті, технологіях тощо, де універсальними критеріями для розмежування виступають цінності, спрямованість, гуманітарна якість освіти [9, 33–34]. Таким чином, на основі цього підходу маємо визначити парадигмальні передумови функціонування у ВНЗ педагогічного спрямування технології ситуаційного навчання.

Ієрархію підходів рівня конкретною наукової (педагогічної) методології, на наш погляд, розпочинає соціетарний підхід, зразком якого виступають принципи державного управління суспільством, визначаючи характер і

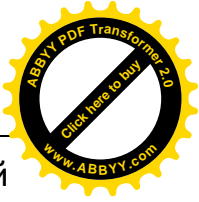
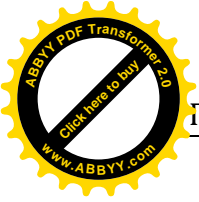

мету виховання та освіти, орієнтуючись на виконання соціального замовлення як вищої цінності для певної групи людей, тобто тенденційний підбір змісту і засобів виховання в малих і великих соціальних групах, виходячи з того, що всі цінності, крім прийнятих у даному суспільстві або соціальній групі, визнаються хибними [5, 10]. Отож зміна принципів державного управління суспільства неминуче викликає переорієнтацію цінностей, редагування характеру та мети навчання і виховання. У контексті нашого дослідження соціетарний підхід допомагає визначити соціальну (суспільну) адаптованість освіти загалом та соціетарно-ціннісні орієнтири у процесі ухвалення студентами ситуативних рішень зокрема.

Тісно пов'язаний із соціетарним підходом аксіологічний – ціннісний, який виходить з того, що цінностями є не тільки явища та їх властивості, предмети, а й ідеї, спонукання у вигляді норм та ідеалів. Відтак ціннісні орієнтації особистості – одна з головних її характеристик, а їх розвиток, трансформація в особистісно значущі стають основним педагогічним завданням [5, 10; 11, 68]. Цей підхід спрямований на вивчення явищ з погляду виявлення їх можливостей задовольняти потреби людини. Аксіологічний підхід пов'язує практичний та пізнавальний підходи [6, 43], які ми опишемо далі.

Оскільки гуманне ставлення до людей становить ціннісну сутність особистості, то гуманістичний підхід до педагогічного дослідження проявляється у зосередженні уваги на формуванні відповідних відносин між суб'єктами процесу навчання та виховання на основі поваги до людини, співчуття та позитива [5, 10]. Гуманістичний підхід у педагогіці передбачає вибір засобів, методів, форм викладання й учіння, забезпечення можливостей особистості щодо самовизначення та самореалізації [11, 65].

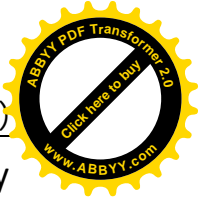
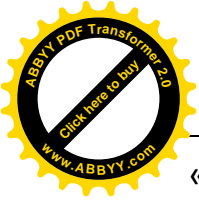
Аксіологічний та гуманістичний підходи у контексті нашого дослідження використовуватимуться двобічно: по-перше, у виборі педагогічного інструментарію викладача (форм, методів, засобів, прийомів) для виявлення гуманного ставлення до особистості студента у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії на прикладах гуманізму й толерантності під час навчання; по-друге, у процесі вибору студентами під час аналізу педагогічної ситуації остаточного варіанта педагогічного рішення як вияву гуманно-ціннісних орієнтацій до суб'єктів-учасників цієї ситуації.

Однією з цінностей людини є культура, чим і зумовлений культурологічний підхід, за якого культура розглядається як специфічний спосіб людської діяльності, що визначає спрямованість певного виду її ціннісних типологічних особливостей, передбачаючи опанування особистістю способів творчої діяльності, оскільки педагогічна освіта – один із складників професійної культури педагога [5, 10; 6, 22–26; 11, 66]. Оскільки людина належить до певного етносу, то культурологічний підхід трансформується в етнопедагогічний, у чому й виявляється єдність загальнолюдського та індивідуального [5, 10], спираючись на конкретнонаціональне навчання та виховання [6, 22–26].

Проаналізовані проблеми застосування ситуаційної методики навчання в Україні лише підкреслюють значущість урахування ментально-етнічних особливостей застосування педагогічних нововведень. Отже, аксіологічний підхід, як провідний на цьому підрівні методології, спонукає в галузі дидактики вищої школи розглядати процес навчання як ціннісну орієнтацію особистості крізь призму гуманно-педагогічних відносин між суб'єктами цього процесу з урахуванням їх культурно-етнічних особливостей. На рівні реалізації навчально-виховного процесу ВНЗ щодо ухвалення студентами рішень під час аналізу конкретних ситуацій з погляду перерахованих підходів треба орієнтуватися на врахування ментально-українських та культурно-ціннісних особливостей суб'єктів навчання.

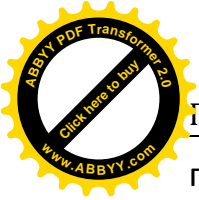
Нині популярний акмеологічний підхід (акмеологія (з грец. акмē – «вершина» – «наука про закономірності розвитку та функціонування найвищої творчої діяльності людей» [10, 33]) досліджує цілісність людини як суб'єкта творчої, навчальної, професійної та управлінської діяльності, розглядаючи зрілість як здатність до психічного, фізичного, інтелектуального самовдосконалення засобами діяльності; інтегруючи знання з психології, філософії, педагогіки, соціології, валеології, генетики, методики тощо [5, 10]. З точки зору акмеологічного підходу до процесів навчання, треба орієнтуватися на потенціал суб'єкта учіння, на його індивідуальність, для чого керуватися нормами, що залежать від індивідуальності суб'єкта учіння. У кожного індивіда виявляється своя «вершина розвитку», тому ймовірна ситуація, коли з позиції соціальних норм у суспільно визнаній освіті суб'єкт відходить від орієнтованої цим суспільством «вершини» або ж навпаки. Інколи суспільно орієнтованої

«вершини» не досягають, однак досягають відносно свого потенціалу специфічну «вершину», значно вищу за орієнтовану соціальними нормами. Акмеологічний підхід визначає розуміння базової педагогічної освіти як етапу неперервної педагогічної підготовки вчителя, адже фахівець «повинен постійно усвідомлювати себе справжнім суб'єктом професійної діяльності, створювати значний результат, що відкриває нові перспективи розвитку і для себе, і для інших людей» [10, 58].

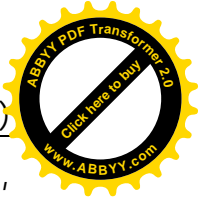
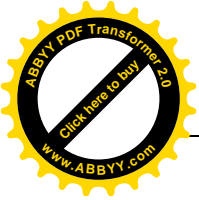
У цьому підході ми вбачаємо зв'язок із соціетарним, проте суспільні коригування при цьому наголошують на індивідуальності суб'єкта учіння, що поєднує акмеологічний підхід із наступним – індивідуальним, сутність якого І. Підласий розуміє не у пристосуванні цілей та основного змісту педагогічного процесу до окремого суб'єкта навчання, а у пристосуванні форм і методів педагогічної дії до індивідуальних особливостей суб'єкта з тим, щоб забезпечити запроєктований рівень розвитку особистості, щоб створити найбільш сприятливі можливості для розвитку його пізнавальних сил, активності, схильностей та обдаровань [8, 123]. На рівні професійного становлення, з точки зору індивідуального підходу, створюються умови для самореалізації особистості вчителя щодо діагностики та розвитку його творчих можливостей, авторської позиції, неповторної технології педагогічної діяльності, адже «якщо педагог не усвідомив самого себе як суб'єкта педагогічного процесу, він виявляється не в змозі творчо реалізувати себе» [6, 71]. Отож на основі акмеологічного та індивідуального підходів дидактичне дослідження має спрямовуватися у річище визначення особливостей адекватної адаптації форм, методів, прийомів як засобів ефективної педагогічної взаємодії кожного учасника педагогічного процесу з метою самореалізації, зважаючи не на суспільну, а на індивідуальну «вершину» розвитку студента.

Антропологічний підхід (антропологія – наука про походження та еволюцію людини [2, 35]) виявляється у системному використанні інформаційного матеріалу всіх наук про людину для побудови та здійснення педагогічного процесу [6, 22–26]. Уважаємо, що первинно цей підхід як основоположний запропонував видатний педагог К. Ушинський у своїй праці «Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології». Дослідники ототожнюють такий підхід з особистісно орієнтованим, виходячи з розуміння людини як непересічної цінності, що

передбачає послідовне ставлення до студента як до особистості, як до самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта педагогічної взаємодії [5, 9]. Підкреслюючи комплексність та взаємозв'язок усіх методологічних підходів, в антропологічному проглядаємо аксіологічний, індивідуальний, акмеологічний та інші підходи.

Надання переваги сучасним особистісно орієнтованим технологіям навчання стрижневим у цій площині робить особистісний підхід, який вимагає визнання особистості як унікальної інтелектуальної та духовної цінності, що означає орієнтацію на особистість як мету, суб'єкт, результат та головний критерій ефективності під час конструювання та здійснення педагогічного процесу [6, 22–26]. За особистісного підходу основним критерієм є не лише знання, уміння та навички студента, а й формування його особистісних якостей [4, 7–8]. В. Загвязинський переконаний у тому, що лише підхід, який спирається на вивчення закономірностей активної навчальної діяльності, повинен бути основоположним під час формування теорії навчання у вищій школі, оскільки ключові закономірності навчання – це закономірності пізнання і розвитку особистості [4, 5]. Відкрита освіта також передбачає особистісний підхід до процесу навчання, що ставить найближчим завданням – формування таких якостей особистості, які забезпечать успіх у професійній діяльності і комфортне існування в умовах відкритого суспільства, що значною мірою відповідає концепції освіти протягом усього життя. Для здійснення особистісного підходу в навчанні необхідно «диверсифікувати структуру освітніх програм, даючи можливість кожному побудувати ту освітню траєкторію, яка найбільш повно відповідає його освітнім та професійним здібностям» [6, 85]. Такий підхід «доцільно розглядати як важливий психолого-педагогічний принцип, основу якого становить сукупність вихідних теоретичних положень про особистість та практичні методичні засоби, що сприяють її цілісному розумінню, вивченню та гармонійному розвитку. Інакше кажучи, особистісний підхід – це певний методологічний інструментарій, розробка якого має спиратися на синтез тез, видобутих психологічною та педагогічною наукою закономірностей будови, функціонування та розвитку особистості» [7, 30]. Особистісно-діяльнісний підхід у підготовці майбутніх педагогів спрямований на розвиток особистості студентів, їх професійних прагнень та інтересів.

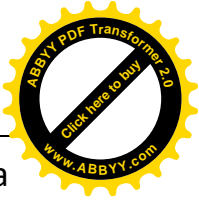
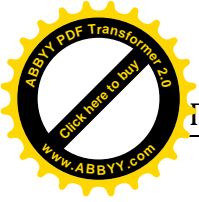

Очевидно, зазначене поєднує особистісний підхід із акмеологічним, оскільки мова йде про особистісні досягнення, та з індивідуальним, не вдаючись до ототожнення індивідуального та особистісного підходів, оскільки передбачає індивідуальний добір педагогічного інструментарію.

Особистісний підхід передбачає навчання упродовж життя, що лягло у основу андрагогічного підходу (андрагогіка – «розділ педагогіки, що досліджує проблеми навчання дорослих» [2, 30]). За умови андрагогічного підходу знання або хоча б уявлення про елементи педагогічної системи і її забезпечення дозволять дорослій людині свідомо вибирати і вибудовувати власну траєкторію учіння, виступаючи активним учасником освітнього процесу, що стане поштовхом до вдосконалення дорослої людини під час професійної підготовки [1, 8]. Згідно з цим підходом навчання не має вікових меж, що необхідно обов'язково враховувати в сучасному дидактичному дослідженні.

Нашу увагу привертає згадуваний В. Загвязинським колективістський підхід, який означає, по-перше, спрямованість педагогічного процесу на формування суспільно ціннісних відносин у колективі; по-друге, таких відносин, у яких особистість виступає у процесі діяльності і спілкування [4, 7–8]. Враховуючи, що переважна більшість науковців сприймає колективістський підхід як ознаку дослідження періоду соціалістичного суспільства, наголошуємо, що обидва аспекти цього підходу доречні та обов'язкові у контексті сучасного навчання. Хоча часто намагаються залишити поза науковою увагою колективістський підхід, однак ми живемо, працюємо у колективі як мікросоціумі, тому первинні навички колективного функціонування, як і майбутнього керування формуванням колективу учнів, студенти мають здобути у педагогічному ВНЗ надто якщо сам процес організації навчання у ВНЗ – колективна робота.

Висновки. Отже, аналіз наукових джерел дозволив нам охарактеризувати, визначити послідовність та взаємозв'язок методологічних підходів загальнонаукового та конкретнонаукового рівнів, розглядаючи кожен підхід на двох рівнях: зовнішньому – теоретичному (щодо дидактики як науки) та внутрішньому – практичному (щодо організації процесу навчання з використанням технології ситуаційного навчання). Сформульовано такі висновки:

1. До рівня загальнонаукової методології належать історичний та парадигмальний методологічні підходи. З точки зору цих підходів повинні визначити автентичність та парадигмальну значущість ключових понять дослідження, насамперед поняття «технологія навчання».

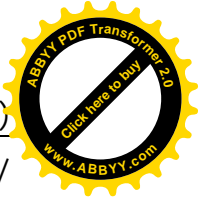
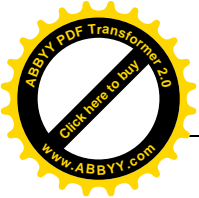
2. До рівня конкретнонаукової методології дослідження (у нашому випадку – педагогічної) зараховуємо соціетарний, гуманістичний, аксіологічний, культурологічний, етнопедагогічний, акмеологічний, індивідуальний, антропологічний, особистісний, андрагогічний, колективістський підходи, які в цілому висвітлюють колективний характер організації навчальної діяльності в умовах ситуаційної методики навчання з урахуванням культурно-етнічних, гуманно-ціннісних, індивідуально-особистісних аспектів.

3. Об'єднуючи загальнонаукові та конкретнонаукові рівні методології, передбачаємо довести становлення особистісно орієнтованої парадигми навчання у ВНЗ, а в її контексті – необхідність функціонування технології ситуаційного навчання.

Подальшого дослідження потребує питання визначення наукових підходів дисциплінарного рівня методології – рівня дидактики вищої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буренко В. М. Андрагогічний підхід до професійної перепідготовки вчителя гуманітарного профілю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. М. Буренко – К., 2005. – 24, [1] с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
3. Дубасенюк О. А. Методика викладання педагогіки: навч. посіб. / О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 492 с.
4. Загвязинский В. И. Теория обучения в вопросах и ответах : учеб. пособ. [для студ. высш. учеб. завед.] / В. И. Загвязинский. – М. : Академия, 2006. – 160 с.
5. Кудіна В.В. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. В. Кудіна, М. І. Соловей, Є. С. Спіцин. – К. : ТОВ Видавництво «Ленвіт», 2007. – 356 с.
6. Педагогика: педагогические теории, системы, технологи : учеб. пособ. [для студ. высш. и сред. пед. учеб. завед.]/[С. А. Смирнов, И .Б. Котова, Е. Н. Шиянов и др.] ; под ред. С. Л. Смирнова. – [4-е изд., испр.]. – М. : Академия, 2001. – 512 с.
7. Пехота О. М. Особистісно орієнтована освіта і технології / О. М. Пехота // Освітні технології : навч.-метод. посіб. / [О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.] ; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – С. 27–45.
8. Подласый И. П. Педагогика: Новый курс : учеб. для студ. учеб. завед. : В 2 кн. – М. : ВЛАДОС, 2002. – Кн. 1 : Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.
9. Руденко В. Н. Цивилизационно-культурологическая парадигма развития университетского образования / В. Н. Руденко, О. В. Гукаленко // Педагогика. – 2003. – № 6. – С. 32–40.

10. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / [уклад. : О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 786 с.
11. Шахов В. І. Теоретико-методологічні основи базової педагогічної освіти майбутніх учителів : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Шахов Володимир Іванович. – Вінниця, 2008. – 526 с.

РЕЗЮМЕ

И. И. Осадченко. Методология общенаучного и конкретнонаучного уровней исследования дидактических условий применения технологии ситуационного обучения в вузах.

В статье на основе анализа научных источников сделано характеристику, определено последовательность и взаимосвязь методологических подходов общенаучного и конкретнонаучного уровней с акцентированием внимания на дидактических условиях эффективного использования технологии ситуационного обучения в подготовке будущих учителей как ключевых относительно исследований в сфере дидактики высшей школы педагогического направления.

Ключевые слова: методология педагогических исследований, дидактика высшей школы, технология ситуационного обучения, уровни методологии.

SUMMARY

I. Osadchenko. General methodology of scientific-research and levels of scientific didactic conditions of technology.

On the basis of scientific sources analysis the characteristic is made, the sequence and interrelation of methodological approaches of general scientific and concrete scientific levels with the attention accentuation on didactic conditions of an effective technology utilization of situational training in future teachers' preparation as key concerning researches in sphere of high school didactics in a pedagogical direction is defined in the article.

Key words: methodology of pedagogical researches; high school didactics; technology of situational training; methodology levels.

УДК 378.147.156:53

І. С. Палачаніна

Академія військово-морських сил
імені П.С. Нахімова (м. Севастополь)

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ МОРСЬКИХ ІНЖЕНЕРІВ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИМЕДІА НА ЗАНЯТТЯХ З ФІЗИКИ

У статті запропонований метод формування професійних компетенцій майбутніх морських інженерів способами мультимедіа. Подані методичні рекомендації з побудови і логічного викладу лекційного матеріалу з обліком нормативних документів, що вимагають формування певних професійних компетенцій. Розглянуті конкретні приклади застосування даної методики при вивченні явища електромагнітної індукції і ефекту Доплера для електромагнітних хвиль.

Ключові слова: професійний інтерес, професійна компетентність, комп'ютерне моделювання фізичного процесу, демонстраційний експеримент, технології мультимедіа, якість навчання.